

Po návratu do hotelu Semiramis se Adam potichu vkradl do svého pokoje. Ale hned jak otevřel dveře, uslyšel zazvonit telefon. Jeho „kastelánka“ zjevně vydala příkaz, aby ji o jeho příjezdu informovali. Nevolala mu však proto, aby ho zahrnula výčitkami. Jenom mu chtěla říct, že až do večera bude pryč a že mu potom zavolá, aby spolu povečeřeli.

Adam si nejprve zapsal pár poznámek týkajících se rozhovorů s Ramizem a jeho ženou. Zaměřil se na to, co mu řekli o Ramzím a co by mu mohlo být užitečné, až se za ním vydá do kláštera. Potom si otevřel notebook a zkontroloval elektronickou poštu. Zatímco byl pryč, přišel mu dlouhý e-mail od Naíma.

Milý Adame,

když jsem si četl Tvou poslední zprávu a když jsem si pak znovu přečetl tu, kterou jsem Ti poslal já, uvědomil jsem si, že možná došlo k nedorozumění, které bych chtěl rozptýlit.

Napsal jsem, že jsem zemi opustil „proti své vůli“, a Ty jsi z toho vyvodil, že mě k tomu donutili rodiče. Dlužím památce svého otce, abych to uvedl na pravou míru. Nedonutil mě k tomu, nýbrž mě přesvědčil, během dlouhého rozhovoru, který jsme spolu vedli „jako chlap s chlapem“ a na který nikdy nezapomenu.

Už v týdnech, které tomu rozhovoru předcházely, jsme se spolu několikrát pohádali. Kdykoli padla zmínka o odjezdu, projevil jsem nesouhlas a on se na mě obořil. Pak jsem mu něco podrážděně odsekl, oba jsme zvýšili hlas a moje matka se rozplakala. Atmosféra v domě začala být neúnosná. Jednoho dne si mě otec pozval do malého pokojíku, který mu sloužil jako kancelář. Vyzval mě, ať se posadím do křesla, zavřel dveře a poté – což bylo neobvyklé – vytáhl z kapsy balíček cigaret a jednu mi nabídl. Byla to jakási obdoba dýmky míru. Oběma nám připálil a položil mezi nás popelník.

Na tu scénu si vzpomínám, jako by se odehrála před týdnem, a přitom už to je víc než pětadvacet let! Jak víš, nebyl to velký pokoj, bylo v něm místo jen pro ta dvě křesla, v nichž jsme seděli. Stěny byly obloženy knihami v různých jazycích a stál tam dřevěný, perletí vykládaný sekretář s mnoha šuplíčky. Světlo přicházelo oknem obráceným do zahrady. Toho dne byla zima, ale kvůli kouři otec stejně nechal okno pootevřené.

Vzpomínám si, jakými slovy zahájil svou obhajovací řeč: „Když jsem byl v tvém věku, také jsem měl vzácné přátele. Byli to počestní, vzdělaní, nadaní mladí lidé, pocházeli z nej-různějších komunit a měli ty nejušlechtlejší ambice. Byli pro mě ještě důležitější než moje vlastní rodina. Společně jsme snili o zemi, v níž by občané nebyli definováni v první řadě svým náboženským vyznáním. Chtěli jsme změnit smýšlení svých krajanů, narušit zaběhané zvyklosti.“ Jak mi řekl, jedním z jejich hlavních témat byla otázka jmen. Proč by křesťané měli vždycky mít křesťanská jména, muslimové muslimská a židé židovská? Proč by každý měl už v samotném jménu nosit odznak svého vyznání? Místo toho, aby se

jedni jmenovali Michel nebo Georges, druzí Mahmúd nebo Abdurrahmán a my Šalamoun nebo Moše, měli bychom všichni mít „neutrální“ jména jako Selim, Fúad, Sámí, Ramzí nebo Naím.

„Proto se jmenuješ tak, jak se jmenuješ,“ sdělil mi můj otec. „Několik mých přátel se v téhle věci dostalo do vážných sporů se svými rodinami. Někteří museli ustoupit, ale já si stál za svým. Tvůj dědeček chtěl, aby ses jmenoval po něm Ezra. Abych se před ním obhájil, vysvětlil jsem mu, že židé byli po staletí nuceni nosit typicky židovské oblečení, aby je gójoové poznali na první pohled a mohli se jim vyhnout nebo se před nimi mít na pozoru, a že typicky židovská jména hrají podobnou roli. Nejsem si jistý, že jsem ho přesvědčil, ale už mi mé rozhodnutí nevymlouval.

Tohle všechno ti vykládám proto, abych ti ukázal, že jsem v mládí měl stejné ideály jako ty, stejné sny o mírovém soužití mezi všemi komunitami a že mi rozhodně nedělá žádnou radost, když teď musím svou rodinu odvléct pryč ze země, kde moji předkové žili po pět staletí. Život zde se však pro nás stal nesnesitelným a všechno nasvědčuje tomu, že to bude jenom horší.

Nedělej si žádné iluze, v celém arabském světě už brzy nebude ani jedno židovské společenství. Ani jedno jediné! Některá vymírají už teď, jako v Káhiře, Alexandrii, Bagdádu, Alžíru, Tripolisu... A teď i tady. Zanedlouho už se v tomhle městě nenajde ani deset lidí, kteří by se mohli sejít ke společné modlitbě. Je to nesmírně smutný, nesmírně skličující vývoj, ale my s tím nic nenaděláme, Naíme. Ani ty, ani já.

Čí je to vina? Může za to vznik Izraele? Víím, že ty a tví přátelé si to myslíte. A zčásti je to pravda. Ale jenom zčásti. Diskriminace a útisk všeho druhu totiž existují už mnoho staletí, existovaly dlouho před Izraelem, dlouho před územními spory mezi Židy a Araby. Bylo snad v dějinách arabského světa jediné období, kdy k nám přistupovali jako k plno právným občanům?

Možná namítneš, že jinde to nebylo jiné. A to je pravda. V Evropě to dokonce bylo horší, tisíckrát horší. Bylo zapotřebí všech hrůz nacismu, než se smýšlení začalo od základu měnit, než antisemitismus začal být považován za něco ostudného, za ohavnou chorobu.

Jsem přesvědčen, že se tento vývoj mohl přenést i na arabský svět. Kdyby po nacistické noční můře okamžitě nenásledoval palestinský konflikt, možná by se v té době postavení Židů v arabských společnostech nezhoršilo, ale zlepšilo. Vlastně jsem si jistý, že by tomu tak bylo. Bohužel však nastal pravý opak. Všude jinde se situace Židů zlepšuje, jen u nás to jde od desíti k pěti. Jinde byly pogromy vykázány na smetiště dějin – a tady začínají nanovo. Jinde *Protokoly sionských mudrců* mizejí ze všech úctyhodných knihoven – a tady se tisknou ostošest.

Když jsme před pár dny mluvili o šestidenní válce, přirovnal jsi izraelský vzdušný útok na arabská vojenská letiště k překvapivému útoku Japonců na Pearl Harbor. Tohle srovnání mi přijde přehnané, ale je v něm kousek pravdy – když ne s ohledem na historická fakta, tak s ohledem na to, jak je lidé vnímají. Je pravda, že mnozí naši spoluobčané v nás nyní vidí pátou kolonu nepřátelské mocnosti. Jsme na tom podobně jako ti Američané japonského původu, které po Pearl Harboru zavřeli do internačních táborů a propustili je až po skončení války. Co by se stalo, kdyby Japonsko zvítězilo, kdyby si udrželo všechna dobytá území v Asii a Pacifiku – Čínu, Koreu, Filipíny, Singapur a ostatní – a kdyby přimělo Spojené státy přijmout ponižující příměří, takže by se například musely vzdát Havaje a zaplatit vysoké reparační?

Z tohoto úhlu pohledu se opravdu dá říct, že šestidenní válka je jako útok na Pearl Harbor, který byl korunován famózním úspěchem. Zatímco Izraelci slaví, Arabové jsou vzteky bez sebe a my jsme jejich obětní beránci. Je odporné útočit na bezbranné civilní obyvatelstvo, ale těžko lze od ponížených davů očekávat, že se budou chovat velkoryse

a rytířsky. Jsme pro ně nepřátelé a jako k nepřítelům se k nám budou chovat – i k tobě, Naíme, ať už jsou tvé názory jakékoliv. Takhle jsme dopadli. Ať už se nám to líbí nebo ne, není žádné východisko.“

To, co mi tehdy otec řekl, teď sepisuji vůbec poprvé. A to díky Tobě, Adame. Díky otázkám, které jsi mi položil, a vzpomínkám, které jsi ve mně vyvolal. A také díky Tvému včerejšímu podrobnému líčení Murádových machinací. Když jsem je četl, říkal jsem si, že naše příběhy, příběhy našich rodin a naší party přátel, našich iluzí a selhání, stojí za to vyprávět, protože určitým způsobem shrnují dějiny naší epochy – totiž právě jejich iluzí a selhání.

Ale to odbočuju, teď zpátky k rozhovoru s mým otcem v předvečer našeho odjezdu, našeho malého exodu (moje matka raději říká: naší „vyjížďky“). Vlastně to nebyl opravdový rozhovor, byla to obhajovací řeč, jak jsem napsal na začátku tohoto dopisu, řeč, kterou si otec dlouho připravoval, a to nejen aby přesvědčil mě, ale především aby přesvědčil sám sebe a mohl učinit definitivní rozhodnutí.

Nechal jsem ho mluvit. Vypadal tak pohnutě, tak upřímně a projevoval tolik respektu k mým postojům, že jsem neměl chuť se s ním hádat. Je pravda, že vzdor bouřlivým sporům, které jsme spolu tehdy vedli, jsem ho obdivoval, hluboce obdivoval a ani na okamžik jsem nezapochoyboval ani o jeho mravní integritě, ani o pronikavosti jeho inteligence.

A nebyl jsem sám, kdo ho obdivoval. Celá komunita poslouchala jeho názory s úctou a řídila se jeho příkladem. Právě proto ostatně naše rodina odjela až mezi posledními. Otec věděl, že svým odjezdem dá ostatním znamení, a nechtěl to udělat lehkovážně. Dokud byla nějaká naděje, neholdal se jí vzdát.

V jednom okamžiku našeho rozhovoru jsem se zeptal, zda bychom byli nuceni odejít do exilu, i kdyby Izrael válku prohrál. Útěšně mi položil ruku na rameno: „Vzdej to, Naíme,

nemá to cenu, není žádné východisko, už tisíckrát jsem si to všechno prošel v hlavě. Náš osud byl zpečetěn už dávno, ještě před tvým narozením, a dokonce i před mým. Kdyby Izrael poslední válku prohrál, bylo by to ještě horší, protože by nás nejen pronásledovali, ale navíc by námi opovrhovali.

Nikdy si každopádně nebudu přát porážku Izraele, ta by znamenala jeho zkázu. Pro naši malou komunitu byl jeho vznik pohromou a pro židovský lid jako celek je to riskantní podnik; každý má právo mít na něj svůj vlastní názor. Už o něm však nemůžeme mluvit tak, jako by pořád šlo jen o mlhavý plán pana Herzla. Nyní je Izrael skutečností a všichni jsme do toho dobrodružství zataženi, ať se nám to líbí nebo ne. Je to podobné, jako kdybys mi ty, Naíme, vzal peníze, ano, kdybys naší rodině sebral všechny peníze až do posledního piastru a vsadil je na dostihového koně. Nadával bych ti, obviňoval bych tě, že jsi nás zruinoval, možná bych dokonce proklínal den, kdy ses narodil. Ale znamená to, že bych si přál, aby tvůj kůň prohrál? Určitě ne. Vzdor všemu bych se modlil, aby doběhl jako první. Kdyby Izrael z příští války vyšel jako poražený, byla by to pro všechny Židy katastrofa biblických rozměrů. A takových už jsme zažili víc než dost, nemáš ten pocit?“

Když domluvil, zeptal jsem se ho, zda naše rodina nakonec zakotví v Izraeli. Po několika vteřinách odpověděl: „Ne, v Brazílii.“ Hlas se mu trochu zachvěl, což ve mně vzbudilo dojem, že ještě nemá úplně jasno. Ve skutečnosti však už byl pevně rozhodnutý a zůstal tomu rozhodnutí věrný až do konce života. Několikrát Izrael navštívil, ale nikdy nepomýšlel na to, že by se tam usadil. Moje matka byla jiného názoru. Dvě její sestry byly v Tel Avivu a ráda by žila blízko nich. Je však ze staré školy a proti rozhodnutím svého muže nikdy neprotestovala. I pokud se jí něco nezdálo, nechávala si to pro sebe. Její pochybnosti každopádně byly založené jen na emocionálních poutech a nemohly konkurovat vybroušeným argumentům mého otce. Když ho slyšela kritizovat

Izrael, nelíbilo se jí to, ale nepřela se s ním, jenom si dlouze povzdechla anebo se pokusila stočit rozhovor na jiné téma.

Jednoho dne, bylo to už mnoho let po našem odjezdu, nás v São Paulu navštívila Colette, má teta z matčiny strany. Byla to boubelatá, zábavná a všemi mastmi mazaná žena a můj otec ji měl moc rád. Následkem toho měla pocit, že se na něj během rodinného oběda smí vytasit s dotazem: „Tak co, Mojše, kdy konečně odvezeš svou rodinu do Izraele, abychom mohli žít vedle sebe?“ Můj otec se jenom usmál. Teta si proto přisadila: „Brazílie je moc pěkná, ale tam je to přece jenom náš domov, nemyslíš?“ Otec neodpověděl a až do konce oběda nepromluvil. Matka rychle začala mluvit o něčem jiném, nepřestávala však svého muže koutkem oka sledovat, protože věděla, jaký je. I pokud ho lidé provokovali sebevíc, nikdy nereagoval impulzivně. Za všech okolností si dával načas, rozmýšlel se, zvažoval různé možnosti.

Po obědě jsme se všichni zvedli od stolu a šli se posadit na verandu. A ve chvíli, kdy nám podávali kávu, se můj otec konečně rozhodl tetě odpovědět. Nedíval se na ni, místo toho upřeně hleděl na svůj šálek, jako by v něm měl čtecí zařízení. „Máme právo označovat Palestinu jako ‚Erec Jisrael‘ a máme přinejmenším stejné právo tam žít jako ostatní, možná i větší. Nic nás však neopravňuje říct Arabům: ‚Vypadněte, klidte se odsud, tohle byla odjakživa naše země a vy tady nemáte co pohledávat!‘ To mi přijde zcela nepřijatelné, ať už budeme svaté texty interpretovat jakkoliv a ať jsme v minulosti trpěli sebevíc.“

Odmlčel se, lokl si kávy a pak střízlivým tónem dodal: „Ale je také pravda, že kdybychom přišli do Palestiny poníženi, omluvili se, že obtěžujeme, a poprosili Araby, zda by nebyli tak laskaví a nenechali nám tam trochu místa, tak bychom ničeho nedosáhli, hned by nás vyhnali.“

Opět chvíli mlčel a pak se své oblíbené švagrové prvně podíval do očí: „Na otázky, jako jsou tyhle, není žádná uspokojivá odpověď, Colette. Jak přestat být beránkem, aniž bychom

se stali vlkem? Cesta, již se Izraelci vydali, mě nepřesvědčuje, ale sám nemám žádný lepší návrh. A tak si držím odstup, mlčím a modlím se.“

Na okamžik zůstal zticha, jako kdyby se doopravdy modlil. Potom už veseleji dodal: „Místní lidé mají ve zvyku říkat: ‚Deus é Brasileiro‘, Bůh je Brazilec. Zprvu jsem se nad tím usmíval, ale teď mi připadá, že mají pravdu, možná ještě větší, než si sami myslí. Když Hospodin obhlíží svět, která jeho část v něm vzbuzuje největší hrdost na jeho stvoření? Kterou jeho částí se cítí být oslavován, kterou se cítí být haněn? Jsem si jistý, že tuto zemi, Brazílii, pozoruje s radostí a pýchou, zatímco tu naši, Levantu, pozoruje se smutkem a hněvem. Ano, moji noví krajané mají pravdu, ‚Deus é Brasileiro‘. Tady je svatá země, tady je země zaslíbená – a já, skromný Mojše, lituji, že jsem sem nedovedl svůj lid.“

Odpusť mi, milý Adame, že na tu Tvou jednu větičku odpovídám tak zdoluhavě. Ale bylo to zapotřebí. Abych uctil památku svého otce a také abych Ti vyložil své vlastní názory. Neboť jeho slova, jak jsem Ti je teď po paměti zopakoval, se v zásadě shodují s tím, co si dnes sám myslím. Odkázal mi svůj pohled na svět tak, jako mi odkázal své knihy, a já mám pocit, že jsem dědicem zastaralé moudrosti, o níž už naši současníci nestojí. Žijeme ve věku pokrytectví a zabarikádovaných pozic. Ať je člověk Žid nebo Arab, má na výběr jen mezi nenávistí k druhému a nenávistí k sobě. A pokud máš tu smůlu, že ses tak jako já narodil zároveň jako Arab a Žid, pak prostě a jednoduše neexistuješ, nikdo ani neuznává, že jsi někdy existovat mohl. Jsi jenom nedorozumění, záměna, omyl, nepravdivá fáma, kterou už dějiny vyvrátily. Hlavně nikomu nepřipomínej, že Maimonides napsal *Průvodce zbloudilých arabsky!*

Myslíš si, že si v našem kroužku přátel – nebo v tom, co z něj zbylo – pořád můžeme o těchto věcech klidně pohovořit? Bude moci Žid jako já vyjádřit své postoje se všemi

nuancemi, aniž by se musel nejprve prohlásit za antisio-
nistu?

I když Ti pokládám tyto otázky - a i když si je sám v duchu
kladu -, neberu je jako podmínku pro svou účast na srazu.
Toužím znovu vidět naši zemi a setkat se s přáteli z mládí,
a pokud nebude možné ty záležitosti klidně prodebatovat,
tak o nich debatovat nebudu. Nikdy bych se nesnížil k to-
mu, že bych řekl něco, co si nemyslím, ale to neznamená,
že musím říkat všechno, co si myslím. Můžu prostě jenom
navštívit svou starou vlast, přecpat se dobrým jídlem a vy-
právět o svých vzpomínkách z dětství, a přitom se vyhýbat
všem palčivým tématům.

Srdečně,

Naím